

EV VE SÜS HAYVANI EDİNME SÂİKLERİNİN FIKHÎ AÇIDAN TAHLİLİ

Doç. Dr. Hüseyin BAYSA *

Özet: Geçmişten bu yana kedi ve köpek gibi eti helal olmayan hayvanlar işlevsel amaçlarla sahiplenilmektedir. Bununla birlikte bu tür hayvanlar günümüz şehir hayatında yaygın bir şekilde kişisel zevk için de beslenmektedir. Son yıllarda aynı amaçla kobay, hamster, maymun ve bukalemun gibi hayvanlara da ilgi gösterilmektedir. Barınma ihtiyaçları, sahipleriyle aynı meskende karşılanan bu hayvanlar, evin insanımsı bir üyesi olarak görülmektedir. Müslüman toplumların hayvanlarla ilişkilerine dair geleneksel yaklaşıma aykırı olan bu tarz, son dönemlerde sıkça rastlanı hale geldiğinden konunun fikhî açıdan incelenmesi önem arz etmektedir. Bunun için öncelikle pet hayvanlarla iç içe yaşamaya sevk eden hususların tespit edilmesi, sonrasında bu sâiklerin Kur'an ve Sünnet hassaları muvacehesinde incelenmesi gerekmektedir. Meselenin arka planının bu şekilde irdelenmesi, fikhî hükmün tespiti öncesinde konunun etraflıca anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu amaçla kaleme alınan makalede konu ile ilgili bilimsel verilerden faydalanarak ev ve süs hayvanı edinmenin faktörlerini tespit etmeye ve bunların fikhî geçerlilik düzeyini belirlemeye çalışılmıştır. Konunun arka planı ile alakalı olduğundan ayrıca hayvanın Batı düşüncesi ile İslam'daki ontolojik değeri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Meskende mevzubahis hayvanları beslemenin fikhî hükmü, ayrı bir araştırmayı gerektirdiği için bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Ev ve Süs Hayvanı, Sâik, Hayvan Edinmek, Hayvanın Ontolojik Değeri.

The Analysis of the Motivations of the Acquisition of Pet Animals from the Fiqh Perspective

Abstract: Since the past, non-halal animals such as cats and dogs have been owned for functional purposes. However, such animals are widely kept for personal enjoyment in today's city life. In recent years, there has been an interest in animals such as guinea pigs, hamsters, monkeys, and chameleons for the same purpose. These animals whose shelter needs are met in the same dwelling as their owners are considered a humanoid member of the house. Since this style which is contrary to the traditional approach to the relations of Muslim societies with animals, has become common in recent years, it is important to examine the subject from a fiqh point of view. For this, first of all, the factors (sâiqs) that lead to living together with pet animals should be determined, and then these factors should be examined in terms of the Quran and Sunnah texts with their own conditions. Examining the background of the issue in this way will provide a thorough understanding of the issue before the determination of the fiqh judgment. In this article, which was written for this purpose, it has been tried to determine the factors that lead to the acquisition of pet animals and to determine the level of fiqh validity of them by making use of the scientific data on the subject. As it is related to the background of the subject, brief information is given too about the ontological value of the animal in Western thought and Islam. Since the provision of fiqh on feeding the animals in question at home requires a separate research, it is excluded from the scope of this study.

Keywords: Fiqh, Pet Animal, Motivation (Sâiq), Animal Acquisition, Animal's Ontological Value.

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, huseyinbaysa@kilis.edu.tr

GİRİŞ

Geçmişten bu yana hayvanlar, insanoglunun doğrudan faydalandığı canlılar arasında yer almaktadır. Günümüzde köpek ve kedi gibi bazı hayvanlar özellikle şehir hayatında “özel zevk ve refakat amacıyla” beslenmekte ve evin bir üyesi gibi onlarla aynı konutun içinde yaşamaktadır.¹ Bazı şirketler bu tür hayvanların işyerlerine getirilmesine müsaade etmekte ve doğum yaptıkları zaman sahiplerine ücretli izin vermektedir.² Kedi ve köpeklerle bu şekilde beraber yaşama âdeti, Batı’da sosyal ve rekreatif nedenlerle 1960’lı yıllarda ortaya çıkmıştır.³ Bu eğilimin kentleşmeyle birlikte Avrupa’da ortaya çıktığı ve 1700’lü yıllardan sonra hayvanların ailenin birer üyesi olarak görülmeye başlandığı da söylenmektedir.⁴

Türkiye’de yakın zamana kadar kedi, köpek ve kuş, pet hayvanı olarak beslenirken⁵ son yıllarda Amerika ve Avrupa’da olduğu gibi kedinin diğerlerine göre popülerliği artmış ve buna bağlı olarak kedi hekimliği önemli ölçüde ilerleme kaydetmiştir.⁶ Öte yandan özellikle büyük şehirlerde kedi ve köpeğin yanı sıra küçük olup, ucuz ve kolay satın alınabildiği için fare, kobay, hamster vb. kemirgenler ile kaplumbağa, iguana, semender vb. sürüngenlerin beslenmesinde kontrolsüz bir artış yaşanmaktadır.⁷ Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2017 verilerine göre Türkiye’de ev ve süs hayvanı besleyen hane sayısı 1 milyon 554 bin olarak belirlenmiştir.⁸ Yine bunun bir yansıması olarak Türkiye’de son 30-35 yıllık dönemde Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyükşehirler başta olmak üzere pet hayvanlara yönelik faaliyet gösteren özel veteriner klinik sayısında hızlı bir artış gözlemlenmektedir.⁹ Amerika’da yapılan istatistikî çalışmada ise 2016 yılı sonu itibarıyla hanelerin yaklaşık % 57’sinde ev hayvanı olduğu tespit edilmiştir.¹⁰

-
- 1 Çetin, “Tüketim Toplumunda Evcil Hayvanların Sahiplenilmesi”, s. 96-97; Şahin - Kahya, “Evcil Hayvana Bağlanma Ölçeği”, s. 176.
 - 2 Kaplan - Kaplan, “Evcil Hayvanlarla Çalışma (EHA)”, s. 169-170.
 - 3 Yaşar - Yerlikaya, “Dünyada ve Türkiye’de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi”, s. 45.
 - 4 Uygun, *Kişinin Empatik Eğilimiyle Ahlaki Olgunluk Düzeyinin Hayvan Haklarına Yönelik Bakış Açısıyla İncelenmesi*, s. 18.
 - 5 Sarıal, *Hayvan Refahına İlişkin Algı ve Tutum*, s. 2.
 - 6 Çomak, *Kedilerde Genel Muayene Sırasında Oluşan Stresin Davranış Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi*, s. 46.
 - 7 Cevizci - Bakar, “Halk Sağlığı Bakışıyla Toxoplasma Gondii”, s. 47; Dinç v.dğr., “Pet Hayvanlardan İnsanlara Bulaşan Önemli Bakteriyel Enfeksiyonlar”, s. 164.
 - 8 Yanardağ, “Hayvan ve İnsan Arasındaki Bağ Temelli Sosyal Çalışma”, s. 744.
 - 9 Haskaya, “Türkiye’de Yaşayan Evcil Hayvan Sahipleri”, s. 132-133.
 - 10 <https://www.avma.org/news/press-releases/avma-releases-latest-stats-pet-ownership-and-veterinary-care> (erişim tarihi: 18 Kasım 2018).

Meskende evcil hayvan besleme arzusunun temelinde şüphesiz ki hayvan sevgisi bulunmaktadır. Ancak bu arzunun realize edilmesine yol açan birtakım sâikler söz konusudur. Konuyla ilgili araştırmalardan hareketle, ev ve süs hayvanı edinmeye iten asıl faktörleri; yalnızlığı paylaşma arzusu, çocuk sevgisi, ahlaki gelişim sağlamak, tedavi, statüyü göstermek ve eğlenme ihtiyacını gidermek şeklinde ifade etmek mümkündür. Meskende ev ve süs hayvanı beslemenin şer'î hükmü belirlenirken bu sâiklerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çalışmanın ileriki sayfalarında değinileceği üzere fukahâ hayvan sahiplenmenin hükmünü tartışırken eğlence ihtiyacı ve yalnızlık psikolojini de dikkate almıştır. Günümüzde eğlence amacıyla meskende beslenen hayvanlar, çoğunlukla tür itibariyle geçmiştekenden farklılık arz etmektedir. Aynı şekilde yalnızlık sorunu önceki dönemlere göre farklı boyutları olan bir mesele haline gelmiştir. Bu sebeple sâik olarak sözü edilen hususların günümüz şartları dâhilinde yeniden ele alınması ve bunların bilimsel gerçeklik düzeyi ile fikhî geçerliliğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Araştırmamız esnasında, bu amaçla kaleme alınmış herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Mamafih mevzubahis hususları irdelemek üzere yapılan bu araştırmada, konunun arka planı ile bağlantılı olduğu için öncelikle Batı düşüncesi ile İslam'da hayvanın ontolojik değeri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Devamında veterinerlik, psikoloji ve sosyoloji araştırmalarından çıkarılan ev ve süs hayvanı edinme sâikleri paylaşılacak ve bunların fikhî değerlendirilmesi yapılacaktır. Fikhen hangi hayvanların süs amaçlı olarak kullanılabilceği konusu ise müstakil bir araştırmayı gerektirdiğinden ve hedeflenen formatı zorlayacağından bu çalışmanın dışında bırakılacaktır.

1. HAYVANIN BATI DÜŞÜNCESİ İLE İSLAM'DAKİ ONTOLOJİK DEĞERİ

1.1. Batı Düşüncesinde Hayvanın Ontolojik Değeri

Geçmişten bu yana dinî inançlar, filozofların yaklaşımları ve ideolojiler, hayvanın diğer varlıklar arasındaki konumuna ilişkin toplumsal bakışın şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Batı'da bu faktörlerin etki derecesine bağlı olarak hayvanın ontolojik değeri hakkında farklı yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir. Batı düşünce sisteminde önemli izler bırakan Antik Yunan filozoflarından Aristoteles (ö. 322), hayvanların acı ve açlık hissetmediğini ve bütün hayvanların insanlar için yaratıldığını söylemiştir.¹¹ Alman filozof Immanuel Kant (ö. 1804) hayvanların irade sahibi olmadığını ve insanların yararına çalışan varlıklar ol-

11 Uygun, *Kişinin Empatik Eğilimiyle Ahlaki Olgunluk Düzeyinin Hayvan Haklarına Yönelik Bakış Açısıyla İncelenmesi*, s. 9, 17.

duğunu ifade etmiştir.¹² Bu yaklaşım doğrultusunda Batı'da yakın döneme kadar hayvanlar eşya statüsünde kabul edilmiştir. Son dönemlerde hayvanların cansızlardan farklı olarak acıyı hissedebildiği, bir bilince ve belirli bir iletişim becerisine sahip olduğu, bu nedenle eşyalardan farklı değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.¹³ XVIII. yüzyılda hayvanların acıyı hissettikleri düşüncesinden hareketle hayvan kesimlerine karşı örgütlenmeler ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁴ Yine hayvanların deneylerde kullanımı ile birlikte, buna karşı çıkanlar da olmuştur. İlk defa 1875'te İngiltere'de, 1883 yılında ise Amerika'da yasal hayvan deneylerine karşı organize bir şekilde tepkilerin dile getirildiği belirtilmektedir.¹⁵

Hayvanları korumaya ilişkin söz konusu girişimler 15 Ekim 1978 tarihinde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün Paris'teki merkezinde *Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi (Universal Declaration on Animal Rights)* ile uluslararası düzeyde varlık gösterme imkânına kavuşmuştur. Bu bildirmede hayvan onuru kavramı gündeme getirilmiş, hayvanın gereksiz olarak öldürülmesi yaşama karşı suç olarak vasıflandırılmıştır. Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi 1989'da revize edilmiş; hayvanların hukuki kişiliğinin ve haklarının yasa tarafından tanınması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁶ 1988 yılında Avusturya Medeni Kanunu, 1990'da Alman Medeni Kanunu ve 2003 yılında İsviçre Medeni Kanunu hayvanın eşya olmadığını kabul etmiş, ancak yapılacak hukuki işlemler bakımından farklı bir düzenleme olmadığı sürece eşyalara ilişkin hükümlerin hayvanlar için de uygulanacağını hükme bağlamıştır. Bu yasalarda hayvanların eşyadan farklı olduğu belirtilerek, onların da sevgi, öfke, üzüntü gibi hisler taşıdığı, hayvan sahiplerinin bunu dikkate alarak onlar üzerindeki mülkiyet hakkını kullanması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁷

12 Yaşar - Yerlikaya, "Dünya'da ve Türkiye'de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi", s. 40.

13 Nart, "Ev ve Süs Hayvanlarının Konuttan Tahliye Edilmesi", s. 132-134.

14 Bununla birlikte Avrupa'da 13. ve 18. yüzyıllar arasında hayvanlar, Tanrı tarafından insanlara günahları yüzünden gönderilmiş bela veya kiliseye karşı gelen şeytanın araçları olarak düşünülmüştür. Fare, sürüngen ve yunuslar mahkemeye verilmiştir. Uygun, *Kişinin Empatik Eğilimiyle Ahlaki Olgunluk Düzeyinin Hayvan Haklarına Yönelik Bakış Açısıyla İncelenmesi*, s. 18.

15 Hayvan hakları hareketi başlarda hayvan deneylerine tepki olarak doğmuştur. Yaşar - Yerlikaya, "Dünya'da ve Türkiye'de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi", s. 45.

16 "Hayvanlardan insanın eğlencesi olsun diye yararlanılmaz. Hayvanların seyrettilmesi ve hayvanlardan yararlanılan gösteriler hayvan onuruna aykırıdır." "Zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi demek olan her davranış, bir "biocide" yani yaşama karşı suçtur. Çok sayıda yabani hayvanın öldürülmesi demek olan her davranış bir "genocide" yani türe karşı suçtur. Doğal çevrenin kirletilmesi ve yıkılıp yok edilmesinin sonu "genocide", soykırıma varır." "Hayvanları savunma ve koruma kuruluşları, hükümet düzeyinde temsil olunmalıdır. Hayvan hakları da insan hakları gibi yasa ile korunmalıdır." Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi (HHEB), md. 11, 12, 14.

17 Nart, "Ev ve Süs Hayvanlarının Konuttan Tahliye Edilmesi", s. 130, 138, 143.

Ülkemizde hayvanların eşya olmadığı şeklinde herhangi bir düzenleme yapılmamış olmakla birlikte, 24.06.2004 tarihinde çıkarılan Hayvanları Koruma Kanunu'nda "Bütün hayvanlar ... yaşama hakkına sahiptir"¹⁸ hükmüne yer verilerek hayvanların yaşama niteliğine değinilmek suretiyle dolaylı olarak eşyadan farklı olduğu ifade edilmiştir. Bu düzenlemelerle hayvanlar cansız bir obje statüsünden çıkarılmış; ancak hayvana bir hukuk süjesi olma (kişi) niteliği kazandırılmamıştır.¹⁹

Son yıllarda hayvanın statüsüne ve haklarına ilişkin farklı yaklaşımların ortaya konulduğu görülmektedir. Bunlardan bir tanesi hayvanların acı çektiği ve haz aldığı gerçekliği etrafında örgülenmiştir. Bu yaklaşıma göre hayvanlar mevzubahis duygularda insanlarla aynı yetkinlikte olduğu için acı çektirilmeme noktasında insanla aynı imtiyaza sahip olmalıdır.²⁰ Sırf insan-hayvan ayırımından hareketle hayvan türünü insanlara feda etmek adilane değildir. İki tür arasında bir tercihte bulunma zorunluluğu ortaya çıktığında daha üstün yeteneklere sahip olduğu için insanın çıkarı tercih edilmelidir; ancak insanların protein ihtiyaçlarını bitkilerle karşılamak mümkün olduğu için hayvanları keserek acı vermek doğru değildir. Aynı şekilde bilimsel deneyler yapay doku ve simülasyonlarla da yapılabildiği için hayvanların deneylerde kullanılması onlara karşı haksızlıktır.²¹

Başka bir yaklaşıma göre hayvanlar duyu algıları, düşünce, arzu, itki, hafıza, otonomi gibi birçok özelliğe sahip oldukları için hak sahibi varlıklar olarak saygı ile muamele görmelidirler.²² Akli melekelerden yoksun olmak zihinsel engelli insanlara saygı duymaya engel olmadığı gibi akıl yoksunluğu gerekçe gösterilerek hayvanlar saygıdan mahrum bırakılamaz. Hayvanlar hayatın öznesi olmakla birlikte ahlaki akıl yürütme becerisine sahip olmadıkları için ödevlerle sorumlu tutulmazlar. Hayvanların insanlar için besin sunma veya işleri kolaylaştırma gibi ödevleri olmadığından onlardan besin temin etme ve bilimsel deneylerde kullan-

18 Hayvanları Koruma Kanunu (HKK), md. 4/a.

19 Nart, "Ev ve Süs Hayvanlarının Konuttan Tahliye Edilmesi", s. 139, 141.

20 Doğan, "Hayvan Hakları Sorununa Biyosantrik Bir Yaklaşım", s. 36; Köybaşı, "Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan - II", s. 362.

21 Şakacı, *İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirisi*, s. 46-52. Bu yaklaşıma göre endüstriyel olmayan, kötü muameleye maruz bırakılmayan çiftlik hayvanlarına ait süt ürünleri ve yumurta tüketilebilir. Yine hayvanlara zarar verilmeyen geliştirilmiş hayvansal katkı kozmetik ürünler, temizlik maddeleri ve ilaçlar kullanılabilir. Ancak deri ve yün gibi hayvansal ürünler giyimde tercih edilmemelidir. Arıkan, *Hayvan Refahı, Hayvan Hakları, Hayvan Hukuku*, s. 13, 24, 27, 28.

22 Doğan, "Hayvan Hakları Sorununa Biyosantrik Bir Yaklaşım", s. 39. Hayvanların irade yeteneğine sahip oldukları ve soyutlamalar yapabildikleri ileri sürülerek insanlara tanınan hakların onlara da verilmesi gerektiği söylenmiştir. Şakacı, *İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirisi*, s. 45. Hayvanlara saygı ifadesi Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin birinci maddesinde de geçmektedir.

ma gibi alanlarda faydalanmak doğru değildir.²³ Hayvanlara yönelik sömürünün sonlandırılabilmesi için hayvanın insan değerinde kabul edilmesi, hukukun bir öznesi olarak şahıs hüviyetinin verilmesi ve bunun anayasal güvence altına alınması gerekir.²⁴ Bu yaklaşımın temel argümanı olan hayvanların zihinsel engelli insan statüsünde görülmesi isabetli değildir. Çünkü zihinsel engelli insan, saygınlığını insan olmasından almaktadır. Kaldı ki zihinsel özürlü insanların bir arada kendi başlarına uyum içinde hayatlarını sürdürmeleri imkânsız iken hayvanların böyle bir yetenekleri mevcuttur. Bu farklılık da iki grubun akıl noksanlığı esasından hareketle birbirine benzetilerek bir hükme varılmasını engellemektedir.

Hayvan haklarına ilişkin mezkûr aşırı yaklaşımlar, ortaya çıktıkları Batı'da eleştirilmiş ve pek kabul görmemiştir. Esasen Batı'da geçmişte ortaya çıkıp etkisini sürdüren inanç ve felsefi düşünceler bu tür görüşlerin itibar görmesine engel olmuştur. Örneğin hayvan refahı ve hayvan hakları tartışmalarında Immanuel Kant insanların sahip olduğu içkin değer hayvanlarda bulunmaması sebebiyle onların insanlarla aynı seviyede önemsenemeyeceğini söylemiştir. Hayvanların insan yaşamı için bir araç mesabesinde olduğunu ve ancak insana dönebileceği gerekçesiyle hayvanlara zulüm edilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür.²⁵ Yine hayvanların doğrudan bir taraf olarak kabul edilebilmesi için belli ödevlerinin farkında olması ve ahlaki akıl yürütmeyi yapabilmesi gerektiği söylenmiştir. Oysa doğada hayvanlar insanların haklarına saygı duymak şöyle dursun birbirlerini yemek suretiyle kendi aralarında hak tanımamaktadırlar. Bu, doğal bir durum olduğuna göre hayvanları insan statüsünde görmek isabetli değildir. Konum itibarıyla daha üstün olan insan belli ahlaki sınırlara riayet etmek şartıyla hayvanların refahını en azından asgari ölçüde sağlamak suretiyle onları yiyecek, eğlence aracı veya denek olarak kullanabilir.²⁶

1.2. İslam'da Hayvanın Ontolojik Değeri

Kur'an ve Sünnet kaynaklarında hayvanların insan hayatındaki yeri ve insanların onlara karşı sergilemesi gereken muamele hakkında bilgiler verilmiş ve hayvanların diğer varlıklar arasındaki konumu ortaya konulmuştur. Bu anlamda varid

23 Şakacı, *İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirisi*, s. 54-57; Arıkan, *Hayvan Refahı, Hayvan Hakları, Hayvan Hukuku*, s. 46, 66-69.

24 Köybaşı, "Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan - II", 387-403; 413-417.

25 Arıkan, *Hayvan Refahı, Hayvan Hakları, Hayvan Hukuku*, 33-34.

26 Aynı yaklaşım için bk.: Şakacı, *İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirisi*, s. 61; Arıkan, *Hayvan Refahı, Hayvan Hakları, Hayvan Hukuku*, s. 36. Batı'da ortaya çıkan hayvanın statüsü ve hakları ile ilgili yaklaşımlar hakkında geniş bilgi için bk.: Koşum, *İslam Hukukunda Hayvan Hakları*, s. 21-39.

olan bir ayette hayvanlar kendilerine has bir tesbih ile Rablerini zikreden varlıklar olarak sunulmuştur.²⁷ Yine Kur'an'da onların birbirleri ile konuştukları ve insanlarla iletişime geçebildiklerine dair örnekler paylaşılmıştır. Karıncaların ezilmekten korunmak için birbirlerini uyardıkları²⁸ ve hüdhüd kuşunun bir kabilenin durumu hakkında Hz. Süleyman'ı bilgilendirdiği²⁹ şeklindeki anlatılar bu türdendir.

Hayvanlar ile ilgili nasslarda dikkat çeken diğer bir husus, onların kâinatın bir parçası olarak sunulmuş olmasıdır.³⁰ Nasslarda ayrıca hayvanların, insanın yaşamını rahat bir şekilde sürdürebilmesi için yaratıldıkları, insanoğlunun besin, giysi ve binek ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde donatıldığı ifade edilmiştir.³¹ Bu anlamda varid olan ayetlerde sağlıklı bir yaşam için önemli bir yeri olan süt ve bal gibi hayvansal gıdaların ilginç üretim aşamaları dikkatlere sunularak hayvanların ibretlik özellikleri üzerinde düşünülmesi ve şükredilmesi istenmiştir.³² Hayvanların insanoğlunun hizmetine musahhar kılınmış olması, onların değer ve saygınlık bakımından insanın altında bir yerde konumlandırıldığını göstermektedir. Bununla birlikte nasslarda saygın (mükerrem)³³ ve yeryüzünün halifesi olarak nitelendirilen insanın³⁴ nefsine tabi olup Allah'ı inkâr etmesi durumunda hayvanlardan aşağı bir konuma düşeceği de bildirilmiştir.³⁵

İslam hukukunda insanlara hayvanları temellük etme ve onları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanma hakkı verilmiş olsa da hayvanlar üzerinde sınırsız

27 “Göklerde ve yerde olanlar, havada kanatlarını açarak hareketsiz gibi duran kuşların Allah'ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini bilmekte, Allah da onların bütün yaptıklarını bilmektedir.” en-Nûr 24/41.

28 “Nihayet karınca vadisine geldiklerinde bir karınca, ‘Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve orduları farkına varmadan sizi ezmesin.’ dedi. Süleyman onun bu sözüne gülümsedi...” en-Neml 27/18-19.

29 “Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve ‘Hüdhüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı’ dedi... Hüdhüd çok geçmeden geldi ve ‘Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebeden sana sağlam bir haber getirdim.’ dedi.” en-Neml 27/20, 22.

30 “Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır...” el-En'âm 6/38.

31 “Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz.” en-Nahl 16/5. “Görmüyorlar mı ki, biz kudretimizin eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık. Bu sayede onlar bunlara sahip olmuşlardır. Onları insanların iradesine tâbî kıldık ki bir kısmını binek olarak kullanabilsinler, bir kısmını da yiyebilsinler. Bu hayvanlarda onlar için nice faydalar ve içilecek sütler vardır. Hâlâ şükretmezler mi?” Yâsin 36/71-73. Benzer ayetler için bk. el-Mümin 40/79-80.

32 “Muhakkak ki, sizin için sağmal hayvanlarda da ibret vardır. Size onların karınlarındaki fişki ile kan arasından, içenlerin boğazından kolaylıkla geçen dupduru bir süt içiriyoruz... Arıların karınlarından, içinde insanlar için şifa bulunan renkleri çeşitli bir şerbet çıkar. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için bir ibret vardır.” en-Nahl 16/66, 69.

33 el-İsrâ 17/70.

34 el-Bakara 2/30.

35 el-Furkân 25/43-44.

bir şekilde tasarrufta bulunma yetkisi verilmemiştir.³⁶ İslam hayvanlara karşı muamelede şefkat ilkesi üst başlığında toplanabilecek bazı hususlara riayet edilmesini emretmiştir.³⁷ Hz. Peygamber'in hayvanlara taşıyamayacakları yüklerin vurulmaması, onların aç ve susuz bırakılmaması³⁸ ve yavrularından uzaklaştırılmaması³⁹ yönünde yaptığı talimatlar, bu anlamda ortaya konulan kurallardandır. Nasslarda, kesilecek hayvanın boğazlanmadan önce yenmek üzere bir parçasının kesilmesi⁴⁰ ve bedenlerine müdahale ederek şekillerinin değiştirilmesi gibi cahiliye döneminde karşılaşılan davranışların reddedilmesi de aynı yaklaşımı ortaya koyan başka kurallardır.⁴¹ Yine Hz. Peygamber'in hayvanı boğazlarken keskin bıçağın kullanılmasını, kesim işinin hızlandırılmasını ve hayvanın rahatlatılmasını emretmiş olması,⁴² gereksiz yere hayvana eziyet vermekten sakındırmaya yönelik talimatlardır. Bir kadının bindiği devesine beddua ettiğini gören Hz. Peygamber'in onu uyarıp inmesini istemiş olması,⁴³ İslam'ın hayvanı insanın kahrına terk etmediğini göstermesi açısından manidar bir örnektir.

Fakihler konu ile ilgili nasslardan hareketle hayvanın hukukî pozisyonu hakkında yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Hayvanın gıda ihtiyacının sahibi tarafında karşılanmaması durumunda yetkili merciin cebri müdahalede bulunup bulunamayacağına dair serdedilen görüşler, bu konudaki telakkileri ortaya koyacak niteliktedir. Hanefilere göre kişinin hâkim tarafından bir davranışa zorlanabilmesi için bir başkasının onun üzerinde hak sahibi olup hakkını dava etmiş olması gerekir. Aç bırakılan hayvanın böyle bir hakkı ve durumu söz konusu olmadığı için yetkili merci onu icbar edemez; ancak kişinin Allah'a vereceği hesaptan dolayı bu sorumluluğunu yerine getirmesi gerekir, aksi takdirde hâkim tarafından uyarılır. Mezhepte genel kabul gören bu görüşe katılmayan Ebû Yusuf (ö. 182/798)

36 Adil Bor, *Kur'ân'a Göre Hayvan Hakları*, s. 116; Ertuğay, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Hayvanlara Şefkat", s. 198.

37 Konu ile ilgili bir hadise göre Hz. Aişe, devesinin düzgün gitmemesi üzerine ona biraz sertçe müdahale eder. Bunu gören Hz. Peygamber, "Aişe! Merhametli ol! Merhamet içinde bulunduğu şeyi güzelleştirir, bulunmadığı yeri ise çirkinleştirir." der. Müslim, "Birr", 78-79.

38 Buhari, "Sırb", 9; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 46.

39 Hz. Peygamber, ashabıyla yaptığı bir yolculuk esnasında, yavruları alındığı için acı içinde kanat çırpın bir kuş görmüş ve "Yavrusu sebebiyle bu kuşun canını yakan kim? Yavrularını ona geri verin." diyerek yavruların anne kuşa geri verilmesini sağlamıştır. Ebû Dâvûd, "Edeb", 176.

40 Câhiliye döneminde Araplar boğazlamadan önce develerin hörgücünü ve koyunların kuyruğunu kesip tüketiyorlardı. Hz. Peygamber bu şekilde kesilen uzuvların murdar hükmünde olduğunu bildirmiş (Ebû Dâvûd, "Sayd", 3); hayvanlara uzuvlarını keserek işkence edenlere lânet etmiştir. Nesâî, "Dahâyâ", 40.

41 en-Nisâ 4/119.

42 İbn Mâce, "Zebâih", 3; Ebû Dâvûd, "Edâhî", 12; Nesâî, "Dahâyâ", 26.

43 Müslim, "Birr", 80.

ise mülkiyetteki hayvanın gıda ihtiyacını karşılamamanın, köleyi aç bırakmak hükmünde olduğunu ve bu konuda sorumluluğunu yerine getirmeyen kişinin yetkililer tarafından icbar edileceğini söylemiştir. Ona göre hayvanı aç bırakmak; hayvana gereksiz yere acı çektirmek ve malı zayi etmektir. Nasslar tarafından reddedilen bu tür davranışların sonlandırılabilmesi için hâkimin müdahalesi gerekebilir.⁴⁴ Şâfiîler, Hanbelîler ve Mâlikîlerin çoğunluğu da Ebû Yusuf ile aynı yaklaşımı ortaya koymuşlardır. Onlara göre eti yenen veya yenmeyen bir hayvanı olup da gıda ihtiyacını karşılamayan kişi, onu satmaya, kiraya vermeye veya eti yenebiliyorsa kesmeye mecbur bırakılmalıdır. Her ne kadar kölenin aksine, hayvan hak iddiasında bulunma ve davada taraf olma ehliyetine sahip değilse de sahibinin yaptığı haksızlığın son bulması, hâkimin kararı ile mümkün olabilmektedir. Bu sebeple hâkim gerekli gördüğünde hayvanın lehine sahibini tasarrufta bulunmaya mecbur bırakabilir.⁴⁵ Bu görüşleri nakleden Şevkânî (ö. 1250/1834) hayvanın ağaçtan farklı olarak ruh taşıdığını, kişinin bahçesindeki ağaca davrandığı gibi hayvanı üzerinde sınırsız yetki sahibi olmadığını söyleyerek Hanefîlerin yaklaşımını reddetmiştir.⁴⁶ Hayvanlarla muamelede nassların şefkati emretmiş olması, onların cansız bir eşya gibi görülemeyeceğini ve temel ihtiyaçlarının karşılanma haklarının bulunduğunu göstermektedir. Buna göre cumhurun yaklaşımı daha isabetli görünmektedir.

Konu ile ilgili nassları ve fukahânın yaklaşımını verdikten sonra İslam'da hayvanın ontolojik değeri hakkında şunları söylemek mümkündür: İslam'da hayvan, konum itibarıyla insandan aşağı ve insanın faydası için yaratılmış bir varlık olarak kabul edilmiştir. Hayvanlar acı hissettiği için onlara şefkatle davranılması temel bir ilke olarak benimsenmiştir. Gereksiz yere acı çektirmemek şartıyla hayvanın etinden, sütünden ve gücünden faydalanmak zulüm olarak nitelenmemiştir.⁴⁷ Konunun bu kısmında hayvana saygı terkinin problemleri bir bakış açısını yansıttığını söylemekte fayda bulunmaktadır. Bu ifade ile her ne kadar çoğunlukla hayvan haklarına saygı kastediliyorsa da hayvanı insan ile eşdeğerde gören yaklaşımı anımsattığı için onun yerine hayvanın doğal yaşam haklarına riayet veya hayvan haklarına saygı ifadesinin kullanılması daha uygun olacaktır.

44 Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, IV, 40; Burhânüddin el-Buhârî, *el-Muhît*, III, 588-589.

45 İbn Kudâme, *el-Mugnî*, VIII, 257; Nevevî, *el-Mecmû'*, XVIII, 318-319; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, VII, 181; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, IV, 207; Buhûti, *Keşşâfü'l-knâ'*, V, 494.

46 Şevkânî, *Neylül-evtâr*, VII, 8.

47 İslam hukukunda hayvanın statüsü ve hakları hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Koşum, *İslam Hukukunda Hayvan Hakları*, s. 45-53.

2. EV VE SÜS HAYVANI EDİNMENİN SÂİKLERİ

2.1. Yalnızlık

Ev ve süs hayvanı edinmenin en yaygın sâiklerinden bir tanesi yalnızlığı paylaşma arzudur. Yalnızlık, keyfiyeti ve düzeyi itibariyle farklı isimler altında tasnif edilmiştir. Sosyal yalnızlık, bireyin kendini bir gruba ait hissedememesi durumudur; duygusal yalnızlık, ruhsal beklentilere karşılık bulamama, yakın veya özel ilişkilerden yoksun olma halidir. Derin yalnızlık, depresyonun eşlik ettiği bir duygu durumu iken gizli yalnızlık, dışarı yansıtılmayan ama içsel üzüntülerle yorumlanabilen yalnızlık türüdür.⁴⁸ Sosyal bir varlık olan insan, hangi çeşidi ile yaşıyor olursa olsun içine düştüğü yalnızlık cenderesinden çıkmak için meskeninde hayvan bulundurma eğilimini gösterebilmektedir.

Kendini yalnız hisseden bireylerde başka bir canlı ya da nesne ile duygusal bağ kurma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.⁴⁹ İnsanların bir kısmı psikolojik sâiklerle yalnızlık duygusunu ev hayvanlarıyla paylaşmakta,⁵⁰ güven ve sosyalleşme ihtiyacını bu şekilde karşılamaya çalışmaktadır.⁵¹ Kötü tecrübelerin yaşanması da bazı bireyleri insanların yerine ev hayvanlarıyla sosyal ve duygusal bağ kurmaya itebilmektedir.⁵² Bu yönelim, konuyla ilgili anket çalışmaları ile istatistiksel araştırmalarda da görülmektedir.⁵³ Türkiye’de kedi ve köpek besleyenlerin demografik yapısı ile ilgili yapılan araştırmalarda bunların büyük çoğunluğunun kadın ve bekârlardan oluştuğu (% 27,5’i bekar ve tek yaşayan, % 44,4’ü bekar ve ailesiyle yaşayan), % 73,4’ünün 19-31 yaş aralığında⁵⁴ ve yüksek öğrenim mezunu olduğu tespit edilmiştir.⁵⁵ Yine bu kimselerin orta gelir grubunda yer aldığı, % 74,3’ünün büyük şehirlerde yaşadığı ve % 63,6’sının apartmanda oturduğu görülmüştür. Bu sonuçlar da yalnızlığın etkisiyle bireylerin dost ve arkadaş arayışı neticesinde pet hayvan edindiklerini göstermektedir.⁵⁶

Ev ve süs hayvanı sahiplerinin anket sorularına verdikleri cevaplardan da yalnızlık sâikinin hayvan edinmede etkin olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul’da 2012

48 Yaşar, “Yalnızlık”, s. 238.

49 Demiralay - Keser, “Ruh Sağlığını İyileştirmede Hayvan Destekli Uygulamalar”, s. 220.

50 Karayılan, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolü*, s. 15; Uygun, *Kişinin Empatik Eğilimiyle Ahlakî Olgunluk Düzeyi*, s. 58; Kaya - Bektaş, “Çalışan Bireylerin Evcil Hayvanlara Bağlanma Nedenleri”, s. 405.

51 Gökçaya, Gökçaya, *Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Empatik Eğilimleri*, s. 10.

52 Karayılan, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolü*, s. 12-14.

53 Kaya - Bektaş, “Çalışan Bireylerin Evcil Hayvanlara Bağlanma Nedenleri”, s. 407, 415.

54 Sarıal, *Hayvan Refahına İlişkin Algı ve Tutum*, s. 38, 66-67.

55 Karayılan, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolü*, s. 67.

56 Sarıal, *Hayvan Refahına İlişkin Algı ve Tutum*, s. 66-67.

yılında kedi köpek besleyenler üzerinde yapılan araştırmada ankete katılanların % 86'sının arkadaşlık etmesi amacıyla ev hayvanı edindiğini söylediği belirtilmektedir.⁵⁷ Yine 2019'da İzmr, Ankara ve Afyonkarahisar illerinde gerçekleştirilen bir araştırmada kedi ve köpek besleyenlerin % 76,4'ünün arkadaş ve dost kazanmak amacıyla pet hayvan sahiplendiği tespit edilmiştir.⁵⁸

Modernleşmenin beraberinde getirdiği bireycilik, yalnızlığa yol açan temel faktörlerden kabul edilmektedir. Bireyci kültürde kişi daha fazla kazanıp, daha rahat yaşama arzusuyla günlerini bireysel menfaat merkezli geçirir. Bencil tutumu dolayısıyla topluma karşı sorumluluğunu unuttur, yardıma muhtaç diğer bireylere aldırış etmeden yaşamına devam eder. Kaliteli bir sosyal ilişki, toplumda "ben" yerine "biz" duygusu ile yaşamaya bağlı olduğu için bireysel başarı ve tatminin ne çıktığı toplumsal yapılar da fertler yalnızlık içine dşerler.⁵⁹ Bu sorun kapitalizm ve sekülerizmin hâkim olduğu toplumlarda daha derin bir Şekilde yaşanmaktadır.⁶⁰ Aynı Şekilde yaşlılık, sosyal/duygusal yalnızlığa yol açan başka bir etken olarak kabul edilmektedir. İleri yaşlarda eş, ocuk ve sosyal statü gibi birçok Őeyin kaybedilmesi, yalnızlık duygusunun derinden hissedilmesine sebep olabilmektedir. Bu nedenle kişiler yaşlandıkça bir yandan güçsüzlüklerini fark ederken diğer yandan başkalarının ilgisine daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar.⁶¹

İnsan fitraten sosyal bir varlık olduğundan yalnızlık, bireyin yaşam kalitesini önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. Günümüzde bireyciliğin etkin olduğu ülkelerde sosyal/duygusal yalnızlık, çekilemez bir olgu haline gelmiştir.⁶² özellikle Batı toplumlarında yalnızlık büyük bir sosyal probleme dnşmştir. Yaklaşık on yıl önce yayınlanan çalışmalarda, İngiltere ve Almanya gibi maddi refah açısından gelişmiş birçok Avrupa ülkesinde her üç kişiden birinin yalnızlık problemi yaşadığı, yalnızlık nedeniyle veya yalnızlık içinde ölen insanların sayısının haftalık 60 kişi civarında olduğu belirtilmektedir.⁶³ Bu sebeple siyasal imkânların devreye konulmasına ihtiyaç duyulmuş ve bu amaçla İngiltere'de 2018 yılında⁶⁴ Japonya'da ise 2021'de Yalnızlık Bakanlığı kurulmuştur.⁶⁵

57 Onur, *İstanbul'da Kedi Köpek Sahiplenmek*, s. 88.

58 Sarıal, *Hayvan Refahına İlişkin Algı ve Tutum*, s. 25.

59 Yaşar, "Yalnızlık", s. 249-250; zgel, 'Yalnızlık Sorunu' Karşısında Kur'an", s. 337.

60 Ulutaş - Gökçen, "Toplum Tipleri ve Yalnızlık Halleri" s. 1823.

61 Yaşar, "Yalnızlık", s. 245; zgel, 'Yalnızlık Sorunu' Karşısında Kur'an", s. 349.

62 Ulutaş - Gökçen, "Toplum Tipleri ve Yalnızlık Halleri", s. 1823.

63 Yaşar, "Yalnızlık", s. 249-250; zgel, 'Yalnızlık Sorunu' Karşısında Kur'an", s. 337.

64 Bakanlığın vatandaşlara 2019 ylbaşında büyük anne ve büyük babalar ile birlikte tatile gitmeyi tavsiye etmiş olması, sorunun çözümü adına çarpıcı girişimdir. Ulutaş - Gökçen, "Toplum Tipleri ve Yalnızlık Halleri", s. 1823.

65 <https://www.trthaber.com/haber/dunya/japonyada-yalnizlik-bakani-atandi-559601.html> (erişim tarihi: 25 Şubat 2021).

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere yalnızlık bireysel ve toplumsal çapta önlemleri gerektiren, psikolojik ve sosyolojik sorunlara yol açan bir olgudur. İslam'da sağlığı korumak⁶⁶ ve toplumsal düzeni sağlamak temel bir ilke olarak benimsendiğinden, yalnızlığın etkisini azaltmak, hem aklen hem de şer'an gereklidir. Hayvanlar insanın sevilme ve kendine güven duyma hislerini tatmin ettiği⁶⁷ için duygusal yalnızlığı ev hayvanlarıyla gidermeye çalışmak, bu açıdan meşru görünmektedir. Yine ev hayvanları, kendileri ile konuşulabilen⁶⁸ aile üyesi veya arkadaş gibi kabul edildiğinden⁶⁹ sosyal yalnızlığın hasarını onlarla azaltmak makul bir yöntem gibi durmaktadır. Bu olumlu sonuçları sebebiyle olacaktır ki Hz. Peygamber'in de yalnızlığı hayvanlarla paylaşmaya teşvik ettiği nakledilmektedir. Rivayete göre yalnızlıktan şikâyet eden bir sahabiye Peygamber (s.a.v.) bir çift güvercin beslemeyi salık vermiştir.⁷⁰ Fukaha bu ve benzeri nasslara dayanarak yalnızlığı paylaşmak amacıyla güvercin beslemeyi, birtakım hususlara riayet etmek şartıyla temelde mubah görmüştür.⁷¹ Ancak bu yöntemin tavsiye edildiği dönemlerde yalnızlığın bireysel bazda bir sorun olarak yaşandığı hususunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Yalnızlığın sosyal problem haline geldiği günümüzde süs hayvanı besleme yöntemi, sorunun çözümü için yeterli görünmemektedir. Gerçekte yalnızlık sorununun çözümü, buna yol açan sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Yalnızlığı doğuran etkenler bencillik, vurdumduymazlık ve vefasızlık gibi olumsuz hasletler olduğuna göre bunların zıddı olan yardımlaşma, diğerkâmlık, vefa gibi erdemlerin geliştirilmesi gerekmektedir.⁷² Bununla birlikte mevcut şartlarda yalnızlık duygusu hayvan edinerek kısmen de olsa hafifletilebildiğine göre meskende hayvan beslemenin fikhî hükmü tespit edilirken yalnızlık sâiki meşru bir dayanak olarak dikkate alınmalıdır. Mecelle'nin "Zarar bi kaderi'l-ımkân def' olunur." şeklindeki 31. küllî kaidesinde⁷³ de ifade edildiği üzere zararın tamamen ortadan kaldırılamadığı durumlarda imkânın el verdiği ölçüde giderilmesi esastır.

66 el-Mâide 5/3; Buhâri, "Zebâih", 29; Müslim "Sayd", 13, 15; Şâtıbi, *el-Muvâfakât*, III, 102; İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-bârî*, X, 134.

67 Şahin - Kahya, "Evcil Hayvana Bağlanma Ölçeği", s. 177.

68 Karayılan, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolü*, s. 12, 13.

69 Çetin, "Tüketim Toplumunda Evcil Hayvanların Sahiplenilmesi", s. 96.

70 Eserinde bu hadise yer veren Ebû Nu'aym hadisin garib olduğunu söylemiştir. *Hilyetü'l-evliyâ*, V, 216.

71 İbn Müflih, *el-Mübdî*, VIII, 314; Aynî, *el-Binâye*, IX, 146; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VII, 88.

72 Kitap okumak ve tefekkür etmek gibi davranışlar da yalnızlığın olumsuz etkilerini hafifleten etkinlikler olmakla birlikte bunlar sadece ilgili olanlar için bir anlam ifade etmektedir.

73 Heyet, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, s. 11. Mezkûr kaide her ne kadar birisine verilen zararın karşılanması meselesi hakkında ise de yalnızlığın verdiği zararı imkân nispetinde gidermeye çalışmanın gerekliliği de bu madde kapsamında değerlendirilebilir.

2.2. Çocuk Sevgisi

Ss hayvanı edinmenin önde gelen diğer bir sâiki, çocuk sevgisi ihtiyacıdır. Bazı ülkelerde çocuk sevgisinin kedi köpek sahiplenerek karşılanmaya çalışıldığı ve bu durumun tersten etkilemeyle doğurganlık oranını düşürdüğü ifade edilmektedir. Konu ile ilgili bir araştırmada belirtildiğine göre ABD’de köpek türü hayvanlar beslemek çocuk sahibi olmaya alternatif olarak görülmekte ve bu yönde eğilim gittikçe artmaktadır.⁷⁴ Pet hayvan sahiplerine yönelik yapılan anket ve istatistikî araştırmaların sonuçları bu iddiayı teyit etmektedir. Sözelimi ABD’de 2006 yılında ev hayvanı ürünlerini satın alanların çoğunlukla çift gelirlili ve çocuğu olmayan çiftler ile çocukları evden ayrılmış yaşlı çiftler olduğu belirlenmiştir.⁷⁵ Yine İstanbul’da 2012 yılında kedi köpek besleyen ailelere yönelik yapılan bir araştırmada çocuğu olmayanların çoğunlukta olduğu (% 69,4) görülürken, genel olarak çocuk sayısı arttıkça hayvan sayısının azaldığı tespit edilmiştir.⁷⁶ Çocuklu çiftlere nispetle çocuksuzların daha çok ev hayvanı ediniyor olması, çocuk sevgisi ihtiyacının bu şekilde karşılanmaya çalışıldığını düşündürmektedir. Öte yandan kedi ve köpek sahiplerinin üçte ikisinin kadın olduğu belirtilmektedir.⁷⁷ Bu durum da onlardaki fitrî doğurganlık mekanizmasının ihmal edilmesi sonucu oluşan duygusal boşluğun bu şekilde doldurulmaya çalışıldığını akla getirmektedir. Yine kedi köpek besleyenlerin % 70’inin hayvanlarını çocukları gibi görmeleri⁷⁸ ve ev hayvanı ile sahibi arasındaki ilişkinin bakım veren ile çocuk/bebek arasındaki bağlanma yaşantısı şeklinde gerçekleşiyor olması⁷⁹ da bu çıkarımı teyit etmektedir.

Çocuk sevgisi ve çocuk sahibi olma arzusu evrenselliik arz etmektedir.⁸⁰ Çocuklara yönelik ilgi, Kur’an’da fitrî bir durum olarak anlatılmıştır.⁸¹ Çocuk sevgisinin, nesebi devam ettirme arzusu ile yakından bir ilgisi bulunmaktadır. Bazı peygamberler ile salih kulların bu fitrî içgüdüyle Allah’tan kendilerine temiz bir soy verilmesini istedikleri nakledilmektedir.⁸² Çocuk sevgisinin nesli devam ettirme süreçlerindeki külfeti kolaylaştırıcı işlevi vardır. Çocuk, ana rahmine düştü-

74 <https://www.bbc.com/worklife/article/20190826-the-child-free-couples-who-treat-their-pets-like-children> (erişim tarihi: 02 Eylül 2019); <http://www.millennialmarketing.com/2017/07/pets-vs-parenthood-why-millennials-are-owning-pets-instead-of-having-kids/> (erişim tarihi: 26 Ağustos 2020).

75 Karayılan, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolü*, s. 16.

76 Onur, *İstanbul’da Kedi Köpek Sahiplenmek*, s. 32.

77 Sarıal, *Hayvan Refahına İlişkin Algı ve Tutum*, s. 65.

78 Yanardağ, “Hayvan ve İnsan Arasındaki Bağ Temelli Sosyal Çalışma”, s. 745.

79 Şahin - Kahya, “Evcil Hayvana Bağlanma Ölçeği”, s. 176.

80 Damar, *Doğurganlık ve Çocuk Doğurmaya Yönelik Tutum Ölçeği*, s. 9.

81 Âl-i İmrân 3/14; el-A’râf 7/189; el-Furkân 25/74; Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I, 513-514.

82 el-Bakara 2/128; Âl-i İmrân 3/38; İbrâhîm 14/40.

ğü andan belli bir yaşa gelinceye kadar ebeveynine külfet yüklemektedir. Çocuğa duyulan sevgi, anne babanın bu yüke gönüllü olarak katlanmasını sağlamaktadır.

İnsanoğlunda çocuk sahibi olma duygusunun varlığı müsellemlerle birlikte günümüzde ekonomik bakımdan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde doğum oranlarında endişe edilecek derecede bir düşüş yaşanmaktadır. Son 50 yılda dünya genelinde doğurganlık oranı yarı yarıya azalmış durumdadır. Küresel ortalama doğurganlık oranı bugün kadın başına 2,5 çocuğun altındadır.⁸³ AB ülkelerinde nüfus artış hızı genel olarak % 1'in altına düşmüştür. Türkiye'de nüfus artışındaki hız 1960'lı yıllarla birlikte azalmaya başlamıştır. Ülkede 1970-1975 yılları arasında nüfus artış hızı % 2.38 olarak tespit edilmiştir; son yıllarda ise nüfus yenilenme/ikame seviyesinin altına inmiştir.⁸⁴ TÜİK verilerine göre 2019 yılında toplam doğurganlık hızı 1,88 çocuk olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, Türkiye'deki doğurganlık seviyesinin, nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,10'un altında kaldığını göstermektedir.⁸⁵

Nüfus artış hızını düşüren birçok faktörden bahsedilmektedir. Bunlardan bir tanesi, geçmişe göre bebek ölümlerinin azalmasıdır. Tıbbi imkânların gelişmesine paralel olarak çocukları sağlık sorunlarıyla kaybetme endişesinin azalmasıyla birlikte ebeveynlerde daha az çocuk sahibi olma düşüncesinin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Yine kırsal kesimden kente hızla gerçekleşen göç neticesinde kalabalıklaşan şehirlerde çocuğun mali külfetinde ortaya çıkan yüksek artışın da kentsel alanlarda yaşayanların doğurganlığını düşürdüğü düşünülmektedir. Aynı şekilde kadınların eğitim düzeylerinin ve buna bağlı olarak iş gücüne katılım oranlarının artması doğurganlığı olumsuz etkileyen bir faktör olarak kabul edilmektedir.⁸⁶ Doğum kontrol yöntemlerinin artması, boşanma oranlarının yükselmesi ve evliliğin geciktirilmesi de doğurganlığı azaltan unsurlar arasında zikredilmektedir. Bütün bu faktörlerin etkisiyle "çift gelirli, çocuksuz" (*Double Income No Kids*) kodu ile tanımlanan, kadın ile erkeğin ücret getiren işlerde çalışıp, çocuk yetiştirmediği aileler ortaya çıkmıştır.⁸⁷ Günümüzde çocuk sahibi olmaktan imtina eden çiftlerin, çocuğu evliliğin amaçlarından sayan geleneksel yaklaşıma karşı çıktıkları ve bu tutumlarının duygusal ve ekonomik anlamda hayatlarının kontrolünü ellerinde tutma avantajını sağladığını düşündükleri ifade edilmektedir.⁸⁸

83 Damar, *Doğurganlık ve Çocuk Doğurmaya Yönelik Tutum Ölçeği*, s. 10, 11.

84 Yıldırım, "Türkiye ve AB Üyesi Ülkelerin Nüfus Trendlerinin Karşılaştırılması", s. 272-274.

85 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2019-33706> (erişim tarihi: 13 Mayıs 2020).

86 Fezyioğlu, *Türkiye'de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi, Potansiyel Etkiler ve Sosyal Politika Önerileri*, s. 20; Damar, *Doğurganlık ve Çocuk Doğurmaya Yönelik Tutum Ölçeği*, s. 9.

87 Koçak, *Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Nüfusun Yaşlanması ve Sosyal Etkileri: İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye Mukayesesi*, s. 24.

88 Ünsal, *Metropolde Çeşitlenen Hanehalkları ve Konut*, s. 76.

Doğurganlık seviyesi, ülkelerin geleceği açısından önem arz eden bir meseledir. Toplumların varlığını devam ettirebilmesi için doğurganlığın belli bir düzeyde sürdürülmesi lazımdır. Nitekim nüfus artışının düşük olduğu ülkelerde vatan- daşların çocuk yapmaya teşvik edildiği, bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber de bu sosyal gerçekliğe uygun olarak, çocuk sahibi olmaya teşvik etmiştir.⁸⁹ Birçok faktörün etkisiyle nüfusun giderek azaldığı günümüzde çocuk sevgisi ihtiyacını pet hayvanlarıyla karşılamaya çalışmak doğurganlık sorununu daha da ağırlaştıracaktır. Çocuk sevgisi, nesli devam ettirmenin fitrî motivasyonu hükmünde olduğu için kolaycılığa kaçarak bu sevgiyi hayvanlara kanalize etmek ilahi murada aykırı davranmaktır. Hayvan sevgisi meşru olmakla birlikte -Batı için iddia edildiği gibi- çocuk yapma düşüncesini devre dışı bırakacak bir içgüdü ile süs hayvanı edinmek nüfusun azalmasına yol açıyorsa toplumun geleceği açısından bundan sakınmak dinen de gereklidir. Zira mubah olan bir fiili haram bir sonuca yol açacak şekilde işlemek *sedd-i zerâi'* ilkesi gereğince haramdır.⁹⁰ Özetle nüfus artış hızının düşük olduğu toplumlarda meskende hayvan beslemenin hükmü belirlenirken doğurganlığı bastırma güdüsü de dikkate alınmalıdır. Ancak bu uygulamanın doğurganlığı hangi seviyede etkilediğinin tespiti için daha geniş çaplı araştırmalara ihtiyaç vardır.

2.3. Empati ve Sorumluluk Bilincini Güçlendirmek

Empati genel olarak, kişinin kendisini muhatabının yerine koyup, zihinsel ve psikolojik halini anlaması ve bunu ona bildirmesidir. Bireysel ve toplumsal olaylara verilen tepkinin empati yeteneği ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır.⁹¹

Ev ve süs hayvanının bireyde, özellikle de çocuklarda empati yeteneği ile sorumluluk duygusunu geliştirdiği ve böylece ahlaki olgunluk kazandırdığı iddia edilmekte ve bu amaçla hayvan beslemeye teşvik edilmektedir.⁹² Ancak konu ile ilgili yapılan bazı araştırmalar bu yaklaşımı doğrulamayan sonuçlar ortaya koymuştur. Sözgelimi 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Ankara ili Çankaya, Mamak, Gölbaşı ve Yenimahalle ilçelerinde öğrenimine devam eden 10-12 yaş grubundaki 415 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen araştırmada ev hayvanı olan ve olmayan çocukların empatik eğilimleri, ahlaki yarguları ve yaşam doyumları arasında an-

89 İbn Mâce, "Nikâh", I.

90 Şâtibi, *el-Muvâfakât*, I, 178; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, II, 193-194.

91 Ersoy - Köşger, "Empati: Tanımı ve Önemi", s. 9-13; Yurduseven, Hz. Peygamber'in Hadislerinde Empati, s. 4-15.

92 Gökçaya, *Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Empatik Eğilimleri*, s. 51; Öztürk, *Evcil Hayvan Sahiplerinin Affedicilik Düzeyi*, s. 16.

lamli bir fark tespit edilememiştir.⁹³ Yetişkinlere yönelik araştırmalarda da aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin 2019 yılında İstanbul'da ev hayvanı sahibi yetişkin bireyler ile diğer yetişkinlerin karşılaştırıldığı bir araştırmada empatik eğilim ile ev hayvanı sahibi olmak arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada ev hayvanı beslemenin merhamet ve sorumluluk duygularına katkı sağladığına dair iddia da teyit edilememiştir.⁹⁴ Yine İstanbul ilinde 2018 yılında yapılan başka bir çalışmada benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırmada ev hayvanı sahibi olan ve olmayan bireyler arasında ahlaki olgunluk düzeyleri açısından herhangi bir fark tespit edilemediği gibi hayatının herhangi bir döneminde ev hayvanı edinen ve edinmeyen bireyler arasında da bu yönden bir fark bulunamamıştır.⁹⁵

Toplumsal huzurun tesisinde empati ve sorumluluk bilincinin önemli bir payı bulunmaktadır. Hz. Peygamber bu hususla bağlantılı olarak kişinin kendisi için istediğini din kardeşi için de istemedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmayacağını belirtmiştir.⁹⁶ Bu mesajı ile o, kişinin kendisini muhatabının yerine koyup onun durumunu anlamasının ve iyiliğini istemesinin önemini vurgulamıştır. Birey ile muhatabı arasında gerçekleşmesi istenen bu ilişki, empati sözcüğüyle ifade edilebilir.⁹⁷

Empati yapan kişi insanların duygularını daha kolay ve doğru şekilde anlayıp daha sağlıklı tepkiler geliştirebilir. Muhatabın psikolojik durumuna dair yapılan isabetli değerlendirmeler sağlıklı sosyal ilişkilerin kurulmasına imkân sağlar. Bu iletişim tekniği, diğerkâmlık hissini aktifleştirerek insanı yardım etme davranışına da yöneltir. Empatinin terk edilmesi ise tam tersine sosyal çatışmalara zemin hazırlar.⁹⁸ Buna göre empati ile ahlaki olgunluk arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Ahlaki olgunluk duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranışlarda ahlaka uygunluk halidir. Güvenilir, sorumlu, saygılı, adil, kendisini kontrol edebilen bireylerin ahlaki olgunluğa ulaştığı kabul edilir. Bu hasletlerin kazanılmasında empati, önemli bir işlev görmektedir.⁹⁹

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere empati, İslam'ın temel hedeflerinden olan ahlaki olgunluğun gerçekleşmesine katkı sağlayan önemli bir tek-

93 Alyüz, *Evcil Hayvanı Olan ve Olmayan 10-12 Yaş Çocukların Empatik Eğilim, Ahlaki Yargı ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, s. 76, 82.

94 Gökçaya, *Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Empatik Eğilimleri*, s. 50, 52.

95 Uygun, *Kişinin Empatik Eğilimiyle Ahlaki Olgunluk Düzeyi*, s. 57, 58.

96 Buhârî, "İmân", 7; Müslim, "İmân", 71.

97 Yurduseven, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Empati*, s. 8.

98 Yurduseven, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Empati*, s. 33.

99 Uygun, *Kişinin Empatik Eğilimiyle Ahlaki Olgunluk Düzeyi*, s. 61-62.

niktir. Ancak bazı bilimsel araştırmalar ev hayvanı beslemenin empati yeteneği ve ahlaki gelişim üzerinde etkili olduğuna ilişkin iddiayı desteklememektedir. Bu sebeple mevzubahis varsayım, ev hayvanı edinmeyi olumlayan bir fikhî hükmün tesisi için yeterli değildir.

2.4. Tedavi

İnsanların özel yaşam alanlarını ss hayvanlarıyla paylaşmalarının diğer bir sâiki, hayvanların fiziksel ve psikolojik sağlığa iyi geldiği düşüncesidir. Gerekli tedbirler alınmadığı takdirde hayvanlarla yakın temasın hastalık riskine yol açtığı hususu mahfuz olmakla birlikte¹⁰⁰ çalışmamızın amacı doğrultusunda burada mevzubahis hayvanların sağlığa faydası sâikine değinilecektir.

2.4.1. Hayvan Edinmenin Fiziksel Sağlığa İyi Geldiği Sâiki

Konuyla ilgili araştırmalarda ev ve süs hayvanlarının bedensel sağlığa faydalı olduğu ifade edilmektedir. Örneğin köpekleri yürüyüşe çıkarırken sahiplerinin de fiziksel aktivitede buldukları söylenmektedir. Bu faydanın özellikle yaşlı insanlarda kendini gösterdiği, köpek sahibi yaşlıların köpeği olmayan yaşlılara göre daha çok fiziksel egzersiz yaptıkları belirtilmektedir.¹⁰¹ Köpekle birlikte icra edilen fizyolojik aktivitenin kalp ve damar hastalıklarının önlenmesinde, kan basıncının dengelenmesinde, Alzheimer gibi hastalıkların tedavisinde, aşırı kilo ve hareketsizliğe karşı oldukça iyi geldiği kaydedilmektedir.¹⁰² Ancak paylaşılan bu bilgiler, pet köpek beslemenin sâikini ifade etmekten çok, köpek gezdirmenin fiziksel sağlığa dolaylı faydasını ortaya koymaktadır. Öte yandan köpek ile birlikte icra edilen egzersizin tek başına, bir tanıdık ile yürüyüşe çıkarak yahut markete, işyerine ya da vakit namazlarını eda etmek için uzak bir camiye gidip gelmek suretiyle gerçeleştirmek de mümkündür. Buna göre egzersiz ihtiyacı, ss hayvanı edinmek için yeterli bir neden değildir.

100 Dinç vd., "Pet Hayvanlardan İnsanlara Bulaşan Enfeksiyonlar", s. 164.

101 Kedi sahipleri için bu durumun söz konusu olmadığı belirtilmektedir. Cevzici vd., "İnsan Sağlığının İyileştirilmesine Yönelik Hayvan Destekli Tedaviler", s. 264-268; Karaylan, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolü*, s. 8.

102 Hayvanla birlikte fiziksel aktivitede bulunurken diğer insanlarla iletişime girildiği ve böylece sosyal ağların genişletildiği de söylenmektedir. Erten vd., "Türkiye'de Pet Hayvan Sahiplerinin Sosyo-demografik Yapıları ve Pet Hayvancılığına Bakışları; Alanya-Mardin Örneği", s. 77; Öztürk, *Evcil Hayvan Sahiplerinin Affedicilik Düzeyi*, s. 17.

2.4.2. Hayvan Edinmenin Psikolojik Sağlığa İyi Geldiği Sâiki

Pet hayvanlarla ilgilenmenin depresyon belirtilerinin azalmasına yardımcı olduğu,¹⁰³ dolayısıyla da psikolojik hastalıkların tedavisinde destekleyici bir yöntem olarak kullanılabileceği söylenmektedir.¹⁰⁴ Literatürde bu yaklaşımı destekleyici yabancı kaynaklı çok sayıda araştırmaya yer verilmiştir. Bunlardan birine göre İtalya'da huzur evinde yaşayan ve kognitif bozukluğu olmayan 144 yaşlıya üç aylık sürede kanarya kuşu ile uygulanan pet terapisinde yaşlıların psikolojik sağlıklarının düzeldiği tespit edilmiştir. Öte yandan kedi ve köpeğin psikolojik tedavide destekleyici araç olarak kullanılabilmesi için uygulamanın uzmanların kontrolünde belirli saatlerde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kayıt, kedi ve köpeğin tedavi edilecek kişi ile aynı fiziki alanda kontrolsüz bir şekilde bulundurulmasının isabetli görülmediğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan yerli ve yabancı bazı araştırmalar, hayvanlarla iç içe yaşamının psikolojik sağlığa faydalı olduğu yönündeki düşüncenin aksini savunmaktadır.¹⁰⁵ Örneğin İstanbul'da 2019 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada evcil hayvan sahiplerinin çoğunlukla evcil hayvanın mutluluk duygusuna katkı sağladığını düşündükleri, ancak analiz sonuçlarının bu düşünceyi desteklemediği, evcil hayvanla geçirilen süre arttıkça kişilerin hayvanın söz konusu faydasına dair düşüncelerinin olumsuz yönde değiştiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak evcil hayvan sahibi olmakla yaşam doyumunda bir ilişkinin bulunmadığı kanaatine varılmıştır.¹⁰⁶ Aynı şekilde Yeni Zelanda'da üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, evcil hayvana bağlılık derecesinin araştırmaya katılanların psikolojisinde olumlu bir etki yapmadığı saptanmıştır.¹⁰⁷ Bu araştırmalardan pet hayvanların ilk edinildiği dönemde ve yaşlılarda duygu durumunu olumlu etkilediği, gençlerde ve uzun süre hayvan besleyenlerde ise böyle bir etkiyi göstermediği anlaşılmaktadır. İnsanların bir kesiminde de olsa hayvan edinmek psikolojik sağlığa iyi geliyorsa ve bu fayda alternatif yöntemlerle sağlanamıyorsa, hayvan edinmenin şer'i hükmü belirlenirken bunun olumlayıcı bir dayanak olarak dikkate alınması gerektiğini söylemek mümkündür. Zira sağlığı korumak veya tekrar kazanmak, aklın ve dinin gerekli gördüğü hususlardandır. Hz. Peygamber her hastalığın bir tedavisinin olduğunu,

103 Öztürk, *Evcil Hayvan Sahiplerinin Affedicilik Düzeyi*, s. 16.

104 Haskaya, "Türkiye'de Yaşayan Evcil Hayvan Sahipleri", s. 152; Demiralay - Keser, "Ruh Sağlığını İyileştirmede Hayvan Destekli Uygulamalar", s. 221.

105 Bkz.: Demirağ - Hintistan, "Yaşlı Sağlığında Pet Terapi (Hayvan Destekli Tedavi) Uygulamalarının Literatür Eşliğinde İncelenmesi", s. 218-220.

106 Gökkaya, *Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Empatik Eğilimleri*, s. 52.

107 Karayılan, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolü*, s. 8.

bunun araştırılıp bulunabileceğini söylemiş ve ashabına bazı tedavi yöntemlerini önermiştir.¹⁰⁸ Öte yandan yeryüzündeki her şey insanın istifadesi için yaratılmıştır.¹⁰⁹ Buna göre psikolojik tedavide kullanmak amacıyla, hakkında yasaklayıcı nass bulunmayan hayvanları edinmekte fıkhen bir sakınca bulunmamaktadır. Sahiplenilmesi haram kılınmış hayvanları edinmek ise zaruret şartına bağlıdır.

2.5. Statü Gösterişi

Gösteriş birtakım dünyevî amaçlarla, kişinin kendisinde üstün özellikler bulunduğuna başkalarını inandıracak tarzda davranmasıdır.¹¹⁰ Birey kendini beğen-dirmek, kanıtlamak, daha zengin veya farklı olduğunu göstermek, bir gruba ait hissetmek ya da bir gruba dâhil olmaya çalışmak gibi psikolojik etkenlerle gösterişte bulunur.¹¹¹ Ev ve süs hayvanı da bu amaçla kullanılabilir.

Bazı bireyler için ev hayvanı beslemenin sâiki, sahip olunan sosyal statüyü başkalarına göstermektir. Örneğin Rusya'da Rottweiler cinsi köpeklerin elit statü sembolü olarak görüldüğü söylenmektedir. Bu cins köpeklere sahip olmak, pahalı bir köpek için ücret ödeyebilme gücünün ve köpek seçimindeki farklılığın göstergesi addedilmektedir. Yine pahalı ve güçlü bir bekçi köpeğinin, sahibine koruma hizmetinin yanında büyük ölçüde prestij sağladığı varsayılmaktadır.¹¹² Böyle bir köpeğe sahip olmak, kişide korunacak önemli ve pahalı eşyaların bulunduğu imajını oluşturmaktadır.¹¹³

Tüketim, bireylerin kim oldukları ve nasıl bir yaşam tarzına sahip oldukları hakkında bilgi verdiği için genelde eşya ve hizmetler üzerinden gösteriş yapılmaktadır. Giysi, araç ve konut, hedeflenen intiba için başvurulan temel şeylerdendir. Söz gelimi çevrede iyi bir konum elde etmek amacıyla ünlü bir markanın logolu ürünü tercih edilebilmektedir.¹¹⁴

108 Buhâri, "Tıbb", 1; Müslim, "Selâm", 69.

109 el-Bakara 2/29. Bazı şeyler çeşitli hikmetlerle haram kılınmışsa da helal olanların sayısı bunlarla kıyaslanamayacak derecede fazladır. Ayrıca nasslarda hükmü belirtilmemiş şeylerin de helal olduğu bildirilmiştir (İbn Mâce, "Et'ime", 60). Bu hüküm "Eşyada asıl olan, mubâhlıktır." şeklinde ilkeleştirilmiştir. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, I, 293.

110 Çağrı, "Riya", *DİA*, XXXV, 137.

111 Terzi, *Müslüman Tüketicilerin İsrâf Davranışları*, s. 61; Topay, *Muhafazakâr Kadınların Gösterişçi Tüketim Pratikleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*, s. 60.

112 Çetin, "Tüketim Toplumunda Evcil Hayvanların Sahiplenilmesi", s. 97, 98.

113 Karayılan, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolü*, s. 11.

114 Topay, *Muhafazakâr Kadınların Gösterişçi Tüketimi*, s. 56, 60; Terzi, *Müslüman Tüketicilerin İsrâf Davranışları*, s. 61.

Gösteriş amaçlı davranışlar dinî literatürde riya ve sum'a kelimeleri ile ifade edilmektedir.¹¹⁵ Nasslarda namaz, sadaka ve cihad gibi ibadet nitelikli davranışların gösteriş sâikiyle yapılması, gizli şirk olarak nitelenmiştir.¹¹⁶ İbadetlerine riya karıştıranlar kınanmış ve bu şekilde ifa edilen ibadetlerin hedefine ulaşmayacağı belirtilmiştir.¹¹⁷ Bu hükümlerden, mahiyeti itibariyle sadece Allah rızası için yapılması gereken fiillerde dünyevî çıkarlar gözetmenin yanlış olduğu anlaşılmaktadır.

İslam ibadetlerde gösterişi reddettiği gibi insanları duygusal ezikliğe maruz bırakmak veya olduğundan farklı görünerek yanıltmak gibi amaçlarla yahut hased duygusunu tahrik edecek şekilde tüketimde bulunmayı da onaylamamıştır.¹¹⁸ Hz. Peygamber'in "şöhret elbisesi" giyen kimsenin kıyamette zillet elbisesini giyeceğini bildirmiş olması,¹¹⁹ bu konuda zikredilecek bir örnektir. Şöhret elbisesi, normalde giyilen elbiselerden farklı olup, insanların bakışlarını üstüne çeken ve sahibinin kendisiyle böbürlendiği elbise şeklinde açıklanmıştır.¹²⁰

Gösterişi gayri meşru bir davranış haline getiren diğer bir unsur, israftır. Genellikle ucuz yaşam tarzı maddi yetersizliğin bir göstergesi olarak düşünüldüğü için gösterişçi kişiliğe sahip bireyler, pahalı ürünler satın alma eğilimi gösterirler. Bazı bireyler ise aynı sâikle fiyatı düşük mallardan çokça tüketmeyi tercih ederler. Ancak genelde lüks tüketimin altında gösteriş dürtüsü bulunduğu gösterişçi tüketim, lüks harcama ile aynı kategoride değerlendirilir. Tüketimin esas fonksiyonu "ihtiyacın giderilmesi" olduğu için gösteriş amaçlı satın alınan ürünün faydası bulunsada dahi yapılan harcama, fayda-maliyet dengesi açısından aslında faydasız tüketimdir.¹²¹ İsrâf nasslarda sakınılması gereken bir davranış olarak nitelendiğinden¹²² gösteriş tüketimi bu açıdan da fıkhen problemlidir. Buna göre gösteriş ve kibir sâikiyle ev ve süs hayvanı edinmek caiz değildir.

2.6. Eğlence İhtiyacı

Eğlenme ihtiyacını karşılama arzusu, meskende hayvan beslemenin en yaygın sâiklerindendir. Hayvanların dış görünüşleri ile davranışları, umumiyetle in-

115 Çağrı, "Riya", *DİA*, XXXV, 137.

116 Müslim, "Zühd", 46, 47; İbn Mâce, "Zühd", 31.

117 el-Bakara 2/264; en-Nisâ 4/38, 142; el-Mâ'ûn 107/6.

118 el-Enfâl 8/47; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, II, 697-698.

119 İbn Mâce, "Libâs", 24.

120 Şevkânî, *Neylül-evtâr*, II, 131; Baysa, *Geçmişten Günümüze Fıkhi Açıdan Beden Estetizasyonu*, s. 147.

121 Topay, *Muhafazakâr Kadımların Gösterişçi Tüketimi*, s. 57-66.

122 en-Nisâ 4/6; Buhârî, "Libâs", 1.

sanlara keyif vermektedir. Bu durum, insanları özel yaşam alanlarını kendileriyle paylaşacak derecede onların müptelası haline getirebilmektedir. Örneğin tropikal balıklarla dolu akvaryumlar ve güzel tüylü ya da melodik sesli egzotik kuşlar daha çok bu sebeple sahiplenilmektedir. Yine aynı sâikle yazılı ve basılı medyada kedi ve köpekler evin iç dizaynıyla uyumlu süs eşyası olarak sunulabilmektedir.¹²³

Eğlence; oyun, yarış, musiki, raks gibi vakti neşeli şekilde geçirmeye yarayan etkinlikler için kullanılan bir kelimedir.¹²⁴ Asıl yapılması gereken şeylerden alıkoyması açısından temelde iki başlık altında değerlendirilen eğlence Arapçada lehv kelimesi ile ifade edilmektedir.¹²⁵ Bu sözcük Kur'ân'da dünya hayatının kısa süreli, geçici ve bir çeşit oyalanma olduğu bildirilirken kullanılmıştır.¹²⁶

Günlük hayatta sürekli aynı veya benzer işler yapmak, insanda bıkkınlığa yol açabilmektedir. Eğlence, monotonluğu ortadan kaldırıp canlılık getirir; insandaki enerji fazlalığının atılmasına veya yitik enerjinin tekrar kazanılmasına yardımcı olur. Bu psikolojik faydalarının yanı sıra sosyalleşme ve dayanışma gibi ictimai yararları da bulunan eğlence, mahiyeti itibariyle insanların iç sıkıntılardan uzaklaşmasına ve mutlu olmasına katkı sağlar.¹²⁷ Mamafih eğlenmek, insanoğlu için fitrî bir ihtiyaç olarak kabul edilmiştir.¹²⁸ Eğlencenin gerekliliğine dair bu yaklaşım İmam Gazzâlî (ö. 1111) tarafından da ifade edilmiştir. Gazzâlî aşırıya kaçılmadığı takdirde mubah olan eğlencenin kalbi rahatlattığını, düşünce yükünü hafiflettiğini söylemiştir. Ona göre kalp zorlanınca körleşir; mubah eğlence ile dinlenir ve böylece ciddi işlere karşı yeniden canlılık kazanır. Bu niyetle yapılan eğlence ibadet hükmündedir.¹²⁹

Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in bazı eğlencelere müsaade ettiği ve zaman zaman imkân sağladığı belirtilmektedir. Rivayet edildiğine göre Veda Haccı yolculuğunda Enceşe isimli siyahî bir hizmetçi vardı; yol boyunca beraberindekilere ezgiler okuyordu. Develerin nağmeden etkilenerek hızlandığını gören ve bundan kadınların rahatsızlanacağını düşünen Hz. Peygamber (s.a.v), "Yavaş ol Enceşe! Kristal parçaları/testileri düşünerek kervanı yavaş sür." demiştir.¹³⁰ Yine

123 Karayılan, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolü*, s. 11.

124 Bozkurt, "Eğlence", *DİA*, X, 483.

125 Heyet, "Lehv", *el-Mevsû'âtü'l-fikhiyye*, XXXV, 337.

126 el-En'âm 6/32; Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'an*, VI, 414.

127 Bozkurt, "Eğlence", *DİA*, X, 487; Kirman, "Din ve Eğlence Kültürü KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mezuniyet Gecesi Hakkında Sosyolojik Bir Değerlendirme", s. 20-21.

128 Köten, "Asr-ı Saadet'te Eğlence ve Düşün", IV, 487.

129 Gazzâlî, *İhyâ*, II, 287; Bozkurt, "Eğlence", *DİA*, X, 487.

130 Buhari, "Edeb", 95; Müslim, "Fedâil", 70-73.

bir bayram günü Habeşli kölelerin Mescid-i Nebî'de kılıç kalkan oyunu oynadıkları ve Hz. Ömer'in bunu engellemek istediği, ancak Hz. Peygamber'in "Erfede oğullarını engelleme!" diyerek oyunun sürdürülmesini sağladığı¹³¹ ve oyunu seyretmesi için Hz. Aişe'ye yardımcı olduğu nakledilmektedir.¹³²

Hz. Peygamber'in mezkûr yaklaşımı, eğlenmenin temelde meşru olduğunu göstermektedir. Ancak eğlencenin içki, kumar, fuhuş gibi dinin haram kıldığı şeylerden uzak, ahlâk kurallarına uygun icra edilmesi gerekmektedir.¹³³ Günlük hayatın problemleri karşısında bunalan insanın bu sınırları aşmamak şartıyla eğlenmesi caiz görülmüştür; ancak eğlencenin hayatın gayesi haline getirilmesi doğru bulunmamıştır.¹³⁴ Eğlencede aşırıya kaçmak, tedavide ilacı fazla almanın yanlışlığına benzetilmiştir.¹³⁵ Eğlenceyi bir dinlenme ve rahatlama aracı olmanın ötesine taşıyarak din ve dünya hayatıyla ilgili faaliyetlerde etkinlik ve verimliliği zaafa uğratan olumsuz bir âmil haline getirmek, İslam dininin eğlenceyle ilgili müsamaha sınırının dışına çıkmak olarak yorumlanmıştır.¹³⁶

Hayvanlar görüntüleri, sesleri ve becerileri ile insanların gözüne ve gönlüne hitap etme potansiyeline sahip olduğu için insanlar hoşlarına giden hayvanlarla da eğlenirler. Bu durum, Kur'an'da meşru bir gerçeklik olarak ifade edilmiştir. Örneğin hayvanların ağıla alındığı ve olatmaya gönderildiği sırada sahiplerinde keyif verici bir duygunun oluştuğu¹³⁷ ve onların dış görünüşleri itibariyle sahiplerine haz verdiği belirtilmiştir.¹³⁸ Yine Hz. Süleyman'ın atları keyifle sıvazladığı anlatılarak¹³⁹ insanların hayvanlara karşı hoş duygular beslemesinin meşru olduğu ihsas edilmiştir.

Hadis kaynaklarında da hayvanlarla eğlenmenin meşru olduğuna dair rivayetler bulmak mümkündür. Örneğin Enes b. Mâlik'ten (ö.711-712) nakledildiğine göre onun Ebû Umeyr adındaki küçük kardeşinin bir kuşu vardı. Günün birinde bu kuşun ölmesi üzerine onun üzülüğünü ve Hz. Peygamber'in teselli etmek

131 Buhârî, "İdeyn", 25.

132 Buhârî, "İdeyn", 2; Müslim, "Salâtü 'ideyn", 20.

133 Bozkurt, "Eğlence", *DİA*, X, 488.

134 Köten, "Asr-ı Saadet'te Eğlence ve Düşün", IV, 487.

135 Gazzâlî, *İhyâ*, II, 287.

136 Bozkurt, "Eğlence", *DİA*, X, 487, 488.

137 en-Nahl 16/6.

138 Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmî'l-Kur'an*, X, 71.

139 es-Sâd 38/33; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV, 580-581. Ancak bu ayetten hareketle Süleyman Peygamber'in atları hobi mi yoksa işlevsel amaçlı olarak mı beslediği konusunda kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

amacıyla ona “Ebû Umeyr! Senin nuğayr (küçük kuşun) ne yaptı?” dediği belirtilmektedir.¹⁴⁰ Kuşların kafeste ve kafes dışında beslenmesi durumlarına göre farklı görüşler ortaya konulmuş olmakla birlikte fukahanın çoğunluğu bu hadisten hareketle eğlenmek amacıyla çocukların kuşlarla oynamasına cevaz vermiştir.¹⁴¹ Bütün bunlar, ev ve süs hayvanı edinmenin fikhî hükmü tesis edilirken eğlenme sâikinin meşru bir faktör olarak dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bununla birlikte nasslarda bazı hayvanları sahiplenmenin cevazı için özel şartlar koşulduğundan nihai hüküm verilirken bunların da dikkate alınması gerekmektedir.

SONUÇ

Günümüzde ev ve süs hayvanlarına yoğun bir şekilde ilgi gösterilmektedir. Kedi ve köpek gibi pet hayvanlar ailenin bir üyesi addedilmekte ve onlarla yatak odası dâhil meskenin her yeri paylaşılabilir. Meskende bu şekilde hayvan beslemeye sevk eden farklı âmiller bulunmaktadır. Konu ile ilgili araştırmalardan hareketle bunları yalnızlık, çocuk sevgisi, sorumluluk bilincini güçlendirme düşüncesi, tedavi, statüyü gösterme arzusu ve eğlenme ihtiyacı şeklinde saymak mümkündür. Hayvanlar tab’an sevimli varlıklar olduğu için pet hayvan sahiplenmenin gerisinde bu amillerle mündemiç bir şekilde hayvan sevgisi de bulunmaktadır. Ancak hayvan edinmeye asıl sevk eden etmenler, mezkûr sâiklerdir. Meskende hayvanlarla bir arada yaşamak günümüzde yaygın bir hale geldiğinden konunun fikhî hükmünü tespit etmek önem arz etmektedir. Söz konusu etmenlerin fikhî geçerlilik durumlarının ortaya konulması, bu yönde yapılacak araştırmalara meselenin arka planına dair veri sunacaktır. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışmada ulaşılan sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Pet hayvan edinme sâiklerinden çocuk sevgisi ihtiyacını karşılama içgüdü-sü, özellikle Batıda fitrî olan doğurganlığı aktifleştirmeye aykırı bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Çocuk edinme imkânı olduğu halde zahmetinden dolayı bundan kaçınıp, alternatif olarak meskende hayvan beslemek, hayvanı insan konumuna yükseltme düşüncesine zemin hazırlaması ve demografik düzenin bozulmasına yol açması açılarından problemlidir. Buna göre ev ve süs hayvanı edinmenin fikhî boyutu araştırılırken bu sâik, hükmü olumsuzlayıcı bir argüman olarak dikkate alınmalıdır.

140 “يا أبا عمير، ما فعل النُّعَيْرُ؟” Müslim, “Âdâb”, 30; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 76.

141 İbn Müflih, *el-Mübdî*, IV, 13; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklil*, VIII, 415; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celil*, III, 222; Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc*, V, 547; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI, 401.

Ev ve süs hayvanları ile iç içe yaşamının empati ve sorumluluk bilincine katkı sağladığı iddiası bilimsel olarak yeterince teyit edilememiştir. Bu sebeple söz konusu hayvanlarla empati yeteneğini ve ahlakî olgunluğu geliştirme sâiki, hakında ruhsat bulunmayan hayvanları meskende barındırmanın hükmünü tecvize evirecek güce sahip değildir. Statüyü gösterme dürtüsü ise riya ve kibri barındırdığından bu güdü ile hareket etmenin hükmü izahtan varestedir.

Ev ve süs hayvanı sahiplenme faktörlerinden yalnızlığı paylaşma isteği, şer'î dayanağı ve bilimsel izahı bulunan bir sâiktir. Ancak günümüzde modernitenin yol açtığı yalnızlığın asıl çaresi bireycilikten ve özgürlük saplantısından vazgeçip diğerkâmlık, hoşgörü ve sosyal sorumluluk gibi değerleri yaşatmaktır. Bununla birlikte hayvanlarla ünsiyet, yalnızlık sorununu nispeten de olsa azalttığı için evcil hayvan sahiplenmenin fikhî hükmü belirlenirken yalnızlığı paylaşma içgüdüsünün meşru bir etmen olarak dikkate alınması gerekmektedir. Eğlenme ve psikolojik fayda sağlama sâikleri de bilimsel gerçekliğe sahip olduğu için bunları da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte meskende barındırılacak hayvanın türü ve barındırılma şekli ile ilgili fikhî hüküm için ayrıca müstakil bir araştırmaya ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Alyüz, Zeynep, *Evcil Hayvanı Olan ve Olmayan 10-12 Yaş Çocukların Empatik Eğilim, Ahlakî Yargı ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2018.
- American Veterinary Medical Association (AVMA), "Releases latest stats on pet ownership and veterinary care", <https://www.avma.org/news/press-releases/avma-releases-latest-stats-pet-ownership-and-veterinary-care> (erişim tarihi: 27 Ağustos 2020).
- Arıkan, Engin, *Hayvan Refahı, Hayvan Hakları, Hayvan Hukuku*, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2000.
- Baysa, Hüseyin, *Geçmişten Günümüze Fikhî Açıdan Beden Estetizasyonu*, Ankara: Nobel Yayınevi, 2020.
- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü 1978 (HHEB), "Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi", https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/mevzuat_etik_ve_hayvan_haklari/10/index.html (erişim tarihi: 27 Aralık 2020).
- British Broadcasting Corporation (BBC), "The Child-Free Couples Who Treat Their Pets like Children", <https://www.bbc.com/worklife/article/20190826-the-child-free-couples-who-treat-their-pets-like-children> (erişim tarihi: 26 Ağustos 2020).
- Bor, Adil, *Kur'ân'a Göre Hayvan Hakları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

- Bozkurt, Nebi, "Eğlence", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 1994, X, 483-488.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil Eb Abdillâh, *el-Câmi 'u's-sahih*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1987.
- Buhûtî, Mansr b. Ynus b. Salâhiddin, *Keşşâfl-kınâ' an metni'l-İknâ'*, b.y.: Dâru'l-ktbi'l-ilmiyye, ts.
- Burhânüddin el-Buhârî, Ebl-Me'âli Mahmûd b. Ahmed, *el-Muhitu'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, Beyrut: Dâru'l-ktbi'l-ilmiyye, 2004.
- Cevizci, Sibel vd, "İnsan Sağlığının İyileştirilmesine Yönelik Hayvan Destekli Tedaviler", *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, c. 8, sy. 3 (2009), 263-272.
- Cevizci, Sibel - Bakar, Coşkun, "Halk Sağlığı Bakışıyla Toxoplasma Gondii", *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, c. 11, sy. 1 (2013), 45-58.
- Çağırıcı, Mustafa, "Riya", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2008, XXXV, 137-138.
- Çetin, Ebru, "Tüketim Toplumunda Evcil Hayvanların Sahiplenilmesi: Sosyolojik Bir Analiz", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, c. 20, sy. 2 (2017), 89-107.
- Çomak, Cansu, *Kedilerde Genel Muayene Sırasında Oluşan Stresin Davranış Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019.
- Damar, Elif, *Doğurganlık ve Çocuk Doğurmaya Yönelik Tutum Olçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019.
- Demirağ, Hatice - Hintistan, Sevilay, "Yaşlı Sağlığında Pet Terapi (Hayvan Destekli Tedavi) Uygulamalarının Literatür Eşliğinde İncelenmesi", *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, c. 22, sy. 3 (2019), 217-224.
- Demiralay, Şeyma - Keser, İlkay, "Ruh Sağlığını Koruma ve İyileştirmede Hayvan Destekli Uygulamaların Kullanımı", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, c. 9, sy. 2 (2019), 219-224.
- Diñç, Gökçen vd, "Pet Hayvanlardan İnsanlara Bulaşan nemli Bakteriyel Enfeksiyonlar", *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, c. 72, sy. 2 (2015), 163-174.
- Doğan, Aysel, "Hayvan Hakları Sorununa Biyosantrik Bir Yaklaşım", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 23, sy. 1 (2006), 33-43.
- Eb Dâvûd, Sleymn b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistnî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli, b.y.: Dâru'r-risâleti'l-'lemiyye, 2009.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-Esbehnî, *Hilyetl-evliyâ ve tabakatl-asfiy*, Mısır: Dâru's-sde, 1974.
- Ersoy, Elif - Köşger, Ferdi, "Empati: Tanımı ve nemi", *Osmangazi Tıp Dergisi* c. 38, sy. 2 (2016), 9-17.
- Erten, mer vd., "Türkiye'de Pet Hayvan Sahiplerinin Sosyo-demografik Yapıları ve Pet Hayvancılığına Bakışları; Alanya-Mardin rneği", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, c. 4, sy. 2 (2019), 76-83.
- Ertuğay, Recep, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Hayvanlara Şefkat", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, sy. 33 (2019), 197-208.
- Feyzioğlu, Semiha, *Türkiye'de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi, Potansiyel Etkiler ve Sosyal Politika nerileri*, Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013.

- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.
- Gökkaya, Gizem, *Evcil Hayvan Sahibi Olan Bireyler ile Evcil Hayvan Sahibi Olmayan Bireylerin Empatik Eğilim ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Hattâb er-Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân, *Mevâhibü'l-celil fi şerhi Muhtasarı Halil*, b.y.: Dâru'l-fikr, 1992.
- Hayvanları Koruma Kanunu 5199, Resmî Gazete 25509, 01 Temmuz 2004 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5199&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (erişim tarihi: Erişim 27 Aralık 2020).
- Heyet, "Lehv", *el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye*, Kuveyt: Vizâratü'l-evkâf ve ş-şüni'l-İslâmiyye, 2007, XXXV, 337-339.
- Heyet, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1959.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379h.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed el-Makdisî, *el-Mugni*, b.y.: Mektebetü'l-Kahire, 1969.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût, b.y.: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed ed-Dımaşkî, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1997.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, b.y.: Dâru'l-kitâbî'l-İslâmî, ts.
- Kaplan, Berna - Kaplan, Mehmet, "Evcil Hayvanlarla Çalışma (EHA)", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* sy. 1 (2020), 165-175.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaylan, Ayşe, *Evcil Hayvan Sahiplik Rolünün Evcil Hayvanlara Yapılan Harcamalara Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi' u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1986.
- Kaya, Hande - Bektaş, Meral, "Çalışan Bireylerin Evcil Hayvanlara Bağlanma Nedenlerine İlişkin Nitel Bir Çalışma", *Mediterranean Journal of Humanities*, c. 9, sy. 2 (2019), 401-417.
- Kirman, Mehmet Ali, "Din ve Eğlence Kültürü KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mezuniyet Gecesi Hakkında Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 (2005), 17-42.
- Koçak, Betül, *Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Nüfusun Yaşlanmasının Sosyal Etkileri: İspanya, İtalya, Yunanistan Ve Türkiye Mukayesesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

- Koşum, Adnan, *İslam Hukukunda Hayvan Hakları*, Ankara: DİB Yayınları, 2018.
- Köten, Akif, "Asr-ı Saadet'te Eğlence ve Düğün", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, Ankara: Beyan Yayınları, 1995.
- Köybaşı, Serkan, "Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan - II", *Anayasa Hukuku Dergisi*, c. 7, sy. 14 (2018), 357-422.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi'u li-ahkâmî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî vd., Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Ledbetter, Olivia, "Pets vs. Parenthood: Why Millennials Are Owning Pets Instead of Having Kids", <http://www.millennialmarketing.com/2017/07/pets-vs-parenthood-why-millennials-are-owning-pets-instead-of-having-kids/> (erişim tarihi: 26 Ağustos 2020).
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ysuf el-Gırnâtî, *et-Tâc ve'l-iklil li-Muhtasari Halil*, b.y.: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Müslim, Ebl'-Huseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-trâsî'l-'Arabî, ts.
- Nart, Serdar, "Ev ve Süs Hayvanlarının Konuttan Tahliye Edilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* c. 22, sy. 1 (2020), 123-170.
- Nesâî, Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde, Haleb: Mekteb'l-metb'âtî'l-İslâmiyye, 1986.
- Nevevî, Eb Zekeriya Muhyiddîn b. Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû 'şerhu'l-Mühezzeb*, b.y.: Dâru'l-fıkr, ts.
- Onur, Efe, *İstanbul'da Kedi Köpek Sahiplenmesinin Sosyo-Ekonomik Parametreleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2012.
- zgel, İshak, "Sosyolojik Tefsir Bağlamında 'Yalnızlık Sorunu' Karşısında Kur'ân", *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 59 (2014), 331-353.
- Öztürk, Pınar, *Evcil Hayvan Sahiplerinin Affedicilik Düzeyi ve Genel Sağlık Durumlarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2020.
- Sarial Kubilay, Gizem Sıla, *Pet Hayvanı Sahiplerinin Hayvan Refahına İlişkin Algı ve Tutumu zerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019.
- Haskaya, Aşkın Suna, "Türkiye'de Yaşayan Evcil Hayvan Sahiplerinin Bütüncül Psikoterapi Perspektifinden Analizi", *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, c. 2, sy. 3 (2019), 131-153.
- Şahin, zge - Kahya, Yasemin, "Evcil Hayvana Bağlanma leği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Nesne Psikoloji Dergisi*, c. 6, sy. 12 (2018).
- Şakacı, Bilge Kağan, *İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlenmesi ve Eleştirisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ, *el-Muvâfakât*, b.y.: Dâru İbni Affân, 1997.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İrşâd'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakki min ilmi'l-usl*, Dımaşık: Dâru'l-kitâbî'l-Arabî, 1999.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neyl'l-evtâr şerhu Mnteka'l-ahbâr*, Mısır: Dâru'l-hadis, 1993.

- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatib, *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzî'l-Minhâc*, b.y.: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994.
- Terzi, Hasan, *Müslüman Tüketicilerin İsrâf Davranışlarının Rasyonel Tüketim ve Gösterişçi Tüketim Bağlamında İncelenmesi: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Topay, Gülnihal, *Muhafazakâr Kadımların Gösterişçi Tüketim Pratikleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- TRTHABER, "Japonya'da 'Yalnızlık Bakanı' atandı", <https://www.trthaber.com/haber/dunya/japonya-yalnizlik-bakani-atandi-559601.html> (erişim tarihi: 25 Şubat 2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Doğum İstatistikleri, 2019", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2019-33706> (erişim tarihi: 08 Şubat 2021).
- Ulutaş, Ejder - Gökçen, Ahmet, "Toplum Tipleri ve Yalnızlık Halleri", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, c. 10, sy. 17 (2019), 1809-1835.
- Uygun, Şebnem, *Kişinin Empatik Eğilimiyle Ahlaki Olgunluk Düzeyinin Hayvan Haklarına Yönelik Bakış Açısıyla İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, 2018.
- Ünsal Gülmez, Nilay, *Metropolde Çeşitlenen Hanehalkları ve Konut*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2008.
- Yanardağ, Umut, "Hayvan ve İnsan Arasındaki Bağ Temelli Sosyal Çalışma", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, c. 31, sy. 2 (2020), 743-763.
- Yaşar, Aşkın - Yerlikaya, Halis, "Dünya' da ve Türkiye'de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi", *Veteriner Bilimleri Dergisi*, c. 20, sy. 4 (2004), 39-46.
- Yaşar, Muhammet Ruhut, "Yalnızlık", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 17, sy. 1 (2007), 237-260.
- Yıldırım, Yalçın, "Türkiye ve AB Üyesi Ülkelerin Nüfus Trendlerinin Karşılaştırılması", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek 2 (2019), 267-294.
- Yurduseven, Rabia, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Empati*, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.